

Mitja Žagar

Odprt vključujoč javni dialog: pristop, orodje, ideologija in cilj¹

Izveček

Uspešna komunikacija družbenim živalim, vključno s človekom, omogoča vključevanje in življenje v njihovih družbenih skupnostih ter uspešno delovanje in dolgoročen obstoj teh skupnosti. Ta študija obravnava koncept, vlogo in proces dialoga v kompleksnih, pluralnih in raznolikih človeških družbah. Posebno pozornost namenja odprtemu vključujočemu javnemu dialogu, ki ga opredeljuje kot pristop, koncept, orodje, ideologijo in cilj, predvsem pa kot trajen proces, ki z vključevanjem vseh zainteresiranih subjektov in s strpno obravnavo vseh pomembnih tem, ki se nanašajo na preteklost, sedanost in prihodnost, omogoča vključevanje, participacijo in integracijo posameznikov ter različnih kolektivnih entitet v njihovo družbeno okolje. Kontinuiran

1 Besedilo, katerega segmenti so uporabljeni v monografiji o projektu (Brousek, Grafenauer, Wintersteiner in Wutti, 2020), je nastalo v okviru projekta *Razvoj mirovne regije Alpe-Jadran (PRAA)*, ki ga je sofinanciral Urad zveznega kanclerja Republike Avstrije. Je rezultat mojega raziskovanja v zadnjih treh desetletjih v okviru raziskovalnih projektov in programov, ki so jih (so)financirali (kronološko navedeno): Raziskovalna skupnost Slovenije, ministrstva, pristojna za znanost in raziskovanje, in Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Evropska unija (v okviru projektov in programov Evropske komisije), mednarodne organizacije (npr. Združeni narodi oziroma njihove specializirane agencije UNESCO, UNRISD in UNDP, Svet Evrope, OVSE in Pakt stabilnosti za jugovzhodno Evropo) ter različne javne in zasebne fondacije, institucije in agencije iz različnih držav (npr. Avstralija, Avstrija, Belgija, Italija, Kanada, Madžarska, Makedonija, Nemčija, Norveška, Nova Zelandija, Srbija, Švica, Velika Britanija, Združene države Amerike, itd.). Pri tem je ključno raziskovalno delo, opravljeno v okviru raziskovalnega programa Inštituta za narodnostna vprašanja, poimenovanega *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje* (P5-0081), ter temeljnih raziskovalnih projektov: *Izzivi integracije priseljencev in razvoj integracijske politike v Sloveniji* (J5-9351), *Institucionalna dvojezičnost na narodno mešanih območjih v Sloveniji: evalvacija dodatka za dvojezičnost* (J6-9373) in *Varstvo manjšin in manjšinske pravice kot dejavnik integracije in upravljanja različnosti: študija primerov in primerjalna študija držav srednje in jugovzhodne Evrope* (J5-4130), ki jih je financirala ARRS.

dialoški proces lahko prispeva k preseganju delitev in izključevanja v sodobnih družbah, ki jih spodbujajo tudi tradicionalni koncept in model nacionalne države, nacionalizmi, izključujoče politike in elite, ki notranje homogeno (eno)nacionalno državo razumejo kot orodje za uresničevanje nacionalnih interesov titularnega naroda. Omenjeni akterji družbeno kompleksnost, pluralnost, asimetrije in raznolikost razglašajo za nepotrebne komplikacije, ovire in probleme, kar prispeva k izključevanju in marginaliziranju »drugačnih«, vključno z družbenimi manjšinami in njihovimi pripadniki. Proces odprtega vključujočega javnega dialoga so posebej aktualni v regiji Alpe-Donava-Jadran, v kateri bi zgodovinske delitve in konflikte lahko presegli z vzpostavitvijo mirovne regije. Za proučevanje tako kompleksnih tematik in pojavov uporabljamo več-, trans in interdisciplinarne pristope, ki gradijo na metodološkem pluralizmu, izhajamo pa predvsem iz prava in politologije. Naše raziskovanje potrjuje, da proces odprtega vključujočega javnega dialoga omogoča strpno razpravo o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, vključno s temami, ki delijo družbena okolja. Tako kot eno od orodij urejanja in upravljanja družbeno pomembnih različnosti lahko krepi družbeno kohezijo, stabilnost, sožitje, solidarnost in sodelovanje ter prispeva k oblikovanju družbenega soglasja o prihodnjem razvoju.

Ključne besede: odprt vključujoč javni dialog, nacionalna država, vključevanje in integracija, urejanje in upravljanje različnosti, pandemija bolezni covid-19.

1 (Naj)širši kontekst: ljudje kot družbena bitja, družbena realnost, (eno)nacionalna država, pluralnost in raznolikost

Ljudje smo družbena bitja. Uspešna in učinkovita komunikacija, prilagojena specifičnim pogojem in potrebam, je pomembna za vse družbene živali (*social animals*), od najenostavnejših eno in večceličnih organizmov do primatov, vključno s človekom. Komunikacijski procesi, ki odražajo kompleksnost določene skupnosti, so ključni za njen obstoj, uspešnost in razvoj, za sobivanje in sodelovanje posameznikov, ki jo sestavljajo, ter za položaj in vlogo posameznikov v njej. Ljudje v procesih javnega in zasebnega komuniciranja v kompleksnih, notranje pluralnih, raznolikih in razdeljenih človeških družbah kot najpomembnejše sredstvo in komunikacijsko kodo uporabljamo jezik(e). Najpogosteje komuniciramo v (lastnem) jeziku določene (jezikovne) skupnosti, ki ji (jezikovno) pripadamo; v jezikovno pluralnih okoljih lahko za komunikacijo uporabljamo skupni (deljeni) in/ali dominantni jezik, poleg tega pa se – od lokalnih do globalnih ravni – razvijajo tudi različne prakse in oblike medjezikovne komunikacije, v katerih imajo posebno vlogo v posameznih zgodovinskih obdobjih (globalno) razširjeni jeziki (tako imenovani svetovni oziroma dominantni jeziki, *lingue france*, med katerimi lahko omenimo na primer latinščino, arabščino, kitajščino, francoščino, španščino in danes predvsem angleščino), ki so jih in jih še vedno v svoji medsebojni komunikaciji uporabljajo tudi govorci drugih jezikov. V tem kontekstu dialog razumemo kot najbolj naravno in osnovno obliko jezikovne (verbalne) komunikacije. Kontinuiran odprt vključujoč javni dialog (*ongoing open inclusive public dialogue*) kot specifičen koncept, teorijo, proces in prakso to poglavje obravnava kot orodje javne komunikacije, ki prispeva k boljšemu uspehu komunikacije, zagotavljanju dolgoročne stabilnosti in razvoju kompleksnih človeških družb.

Ko razmišljam o najpomembnejših dejavnikih in značilnostih zgodovinskega razvoja ter evolucije človeštva na našem planetu, zagotovo ne moremo prezreti pomena migracij. Lahko rečemo, da sta zgodovina in evolucija človeštva zgodovina in evolucija človekovih migracij. Genetske in zgodovinske raziskave so razkrile, da smo genetsko vsi ljudje, ki danes živimo na Zemlji, potomci skupnih prednikov, natančneje nekaj sto posameznikov, ki so se razvili in so pred nekaj deset tisoč leti živeli v Afriki ter so – v različnih zgodovinskih obdobjih in migracijskih valovih/tokovih – zaradi različnih vzgibov in vzrokov migrirali in se naselili v različnih območjih našega planeta na vseh celinah, razen na Antarktiki. Zgodovinske procese migracije človeštva iz Afrike so začeli že predniki sodobnega človeka (*Homo Sapiens Sapiens*), zato je ta na svojih migracijskih poteh in pri naseljevanju v novih okoljih srečeval različne skupnosti – tako svojih prednikov, sodobnih ljudi, ki so prej ali sočasno migrirali na določeno območje, kot svojih sodobnikov

(npr. neandertalcev in denisovancev). Migracijski tokovi v različnih območjih in zgodovinskih obdobjih so bili specifični, prav tako pa so bile specifične in različne tudi interakcije med skupnostmi, ki so se sreč(ev)ale in za katere lahko domnevamo, da so uporabljale različne komunikacijske kode/ jezike. Vzorci interakcij so (lahko) vključevali občasna (naključna) srečanja, menjavo in trgovino, pretežno ločeno življenje različnih skupnosti, ki so se zapirale v svoje niše, občasne ali trajnejše konflikte in spopade, katerih (tragične) posledice so bile lahko tudi uničenje določenih skupnosti, a tudi trajno sožitje in tesno sodelovanje ter skupno življenje in mešanje (v današnjem jeziku bi verjetno govorili o »mešanih zakonih«), kar dokazujejo tudi genetske sledi neandertalcev in denisovancev, ki jih najdemo v današnji človeški populaciji in ki pričajo o zgodovini človeških migracij nasploh, a tudi o genetski in migracijski zgodovini naših neposrednih prednikov in slehernega od nas.² Zgodovinsko gledano so prav človekova mobilnost in migracije ključni dejavniki, ki so prispevali h kompleksnosti, pluralnosti in notranji raznolikosti zgodovinskih in današnjih človeških družb v različnih okoljih in na različnih ravneh ter h globalni raznolikosti človeštva nasploh. Ugotovimo lahko, da (prav) zaradi človekove mobilnosti in migracij vsaj minimalna pluralnost in notranja raznolikost, ki jo po navadi zaznavamo in opisujemo kot etnično, kulturno, jezikovno, versko in vsako drugo družbeno pomembno raznolikost, ki opredeljuje kolektivne subjekte v določeni družbi (družbenem okolju), obstajata v slehernem okolju, kjer živimo ljudje. Če poleg tega upoštevamo, da je sleherni človek kot posameznik enkratno, specifičen in različen, če ga primerjamo z drugimi posamezniki v nekem okolju, potem lahko trdimo, da so (družbeno pomembne) različnosti vedno obstajale v sleherni človeški skupnosti. Zato velja, da so osebn(ostn)e in družbene raznolikosti – tudi tiste, ki so ali lahko postanejo družbeno pomembne, ker jih je mogoče družbeno mobilizirati – številne, lahko bi celo rekli, da jih je neskončno veliko, ker se stalno pojavljajo nove, poleg tega pa so večdimenzionalne. Povečana mobilnost ljudi in vse intenzivnejše migracije v vseh okoljih in na vseh ravneh to pluralnost in raznolikost še povečujejo, kar velja tudi za Srednjo in Jugovzhodno Evropo ter znotraj tega geografskega območja za regijo Alpe-Jadran-Donava (za več o tem glej npr. Žagar 2018).

2 Zgodovino migracij človeštva, ki jih včasih poimenujejo kar »velika človeška migracija« (*great human migration*), »človeško potovanje« (*human journey*) ali kar enostavno migracija iz Afrike (*the migration out of Africa*), ter posamezne specifične zgodovinske tokove in valove migracij nam poleg redkih in omejenih arheoloških najdb in dokazov najboljše razjasnjujejo genetske raziskave ter interpretacije njihovih rezultatov in ugotovitev, na podlagi katerih so nastali tudi zgodovinski zemljevidi človeških migracij (glej npr. Map of Human Migration, National Geographic – The Genographic Project; Oppenheimer, © 2003; The Great Human Migration, Smithsonian.com).

Za vse zgodovinske in današnje človeške skupnosti in družbe lahko ugotovimo, da so pluralne, notranje raznolike, asimetrične, kompleksne in dinamične tako navznoter kot v primerjavi z drugimi skupnostmi in družbami. Kot vse naravne in družbene pojave človeške skupnosti in družbe lahko opazujemo kot dinamične procese, ki imajo svoje odnos(ostn)e/družbene, prostorske in časovne razsežnosti. Zapisano drugače, ljudje kot družbena bitja, kot posamezniki in kot člani svojih skupnosti (specifičnih kolektivnih entitet) obstajamo in smo opredeljeni v odnosih z drugimi posamezniki in skupnostmi (različnimi kolektivnimi entitetami) v našem okolju, pa tudi z našimi odnosi do našega specifičnega in širšega okolja ter vseh drugih naravnih in družbenih pojavov v njem. Prostorsko dimenzijo naših skupnosti in družb opredeljuje realno (fizično) okolje, v katerem obstajamo, pa tudi imaginaren oziroma zamišljeni prostor, v katerega se postavljamo in v katerem se opredeljujemo. Časovno dimenzijo opredeljujejo zgodovinska obdobja v evoluciji človeštva, širše gledano pa evolucija človeštva v kontekstu evolucije življenja na Zemlji in evolucija življenja na našem planetu v kontekstu evolucije vesolja. Za sleherni naravni in družbeni pojav z gledišča časovne dimenzije lahko ugotovimo, da ima kot dinamičen proces svoj začetek (izvor, rojstvo), čas trajanja (življenje) in konec (simbolično rečeno smrt, ko pojav neha obstajati, ker izgine ali se pretvori v nek nov pojav) (npr. Žagar 2017, 8–12).

Če prejšnja odstavka opisujeta družbene pojave, družbeno in naravno realnost, so naše percepcije (razumevanje in interpretacije) realnosti, zlasti naše specifične družbene stvarnosti, pogosto drugačne. Socializirani smo v (svojih) družbenih in političnih okoljih in sistemih, v modernem času zlasti v (javnih in/ali zasebnih) izobraževalnih institucijah in sistemih, ki nas izobražujejo in indoktrinirajo ter so jih razvile, organizirale in jih nadzorujejo nacionalne države, ki z njimi promovirajo prevladujoče (politične) ideologije. Kot ideal nam v glave vtepajo koncept in ideologijo (eno)nacionalne države, ki kot idealno stanje razglašata državo kot etnično, kulturno in družbeno homogeno skupnost dominantnega, titularnega naroda, pri čemer takšno državo predstavljajo kot najučinkovitejše sredstvo (orodje) za uresničenje njegovih (nacionalnih) interesov. Zato pogosto spregledamo obstoječe družbene pluralnosti in raznolikosti v svojih okoljih ter jih ne prepoznamo ali jih dojemamo kot problem, kot oviro na poti do zaželene družbene, kulturne in etnične homogenosti ter kot dejavnik, ki po nepotrebnem komplicira naša življenja. Nismo sposobni dojeti vsebine in bistva družbenih pluralnosti in raznolikosti, njihovih dimenzij in interakcij ter njihove družbene pomembnosti in vrednosti, ki bi jo lahko opredelili kot bogastvo različnosti in vsega tistega, kar te prinašajo posameznemu okolju. Še več, verjamemo uradnim političnim ideologijam in geslom, ki družbeno homogenost in enotnost razglašajo za (za)želen ideal, ki bi ga naše družbe in politični sistemi morali

uresničiti, da bi bili učinkovitejši, manj komplicirani in zato cenejši, ko gre za delovanje in učinkovitost družbenih in političnih sistemov, institucij in procesov. Takšne izključujoče in pogosto hegemonistične ideologije in politični ideali, ki delijo in izključujejo določene segmente družb ter jih najpogosteje oblikujejo, razvijajo in promovirajo nacionalistični politični voditelji, elite, stranke in nacionalistična gibanja, predvsem pa ne upoštevajo raznolike realnosti, v kateri živimo, so ob nekritičnem sprejemanju konceptov, modelov ter pogosto izključujočih in diskriminatornih (do drugih in drugačnih) politik in praks (eno)nacionalnih držav ključni dejavniki, ki zamegljujejo naše percepcije realnosti. Zato mnogi ne dojamejo, da so pluralnosti in različnosti v naših okoljih realnosti, zaradi katerih so naše družbe zanimivejše, bogatejše in boljše. Pomislite, kako bi se poslabšala kakovost in bogastvo naših življenj, če ne bi mogli izbirati in uživati bogastva izbir, pridelkov, izdelkov in storitev, tehnologij, kultur in umetniških stvaritev na vseh področjih, različnih kuhinj in jedi, ki prihajajo z vsega sveta. V resnici pluralnost in raznolikost koristita vsem, čeprav se tega pogosto ne zavedamo. Zato bi morali vsi pomembni družbeni akterji³ predstavljati in razlagati pluralno in kompleksno družbeno realnost; zlasti morajo poudariti obstoj pluralnosti in različnosti, ki so odraz dejanskega stanja. Hkrati morajo promovirati pluralnosti in različnosti v slehernem okolju ter družbeno raznolikost nasploh kot bogastvo, dodano vrednost, priložnosti in primerjalne prednosti, ki bogatijo in izboljšujejo naša življenja in družbe ter prispevajo k našemu blagostanju. Pozitivne dimenzije, potenciale ter učinke pluralnosti in raznolikosti v naših življenjskih okoljih je mogoče v polni meri uresničiti le, če so družbeno pomembne pluralnosti in raznolikosti ustrezno urejene, upravljane in usmerjene, da so zagotovljeni njihovo sobivanje in sožitje, vključujoče, enakopravno in produktivno sodelovanje, družbena stabilnost, varnost in predvidljivost, ki jih lahko opredelimo kot (pred)pogoje stabilnega, trajnostnega in vzdržnega razvoja, kakršen je v interesu vseh posameznikov, skupin in skupnosti v posameznem družbenem okolju (za več glej npr. Žagar 1994, 1–19; 2006/7 – © 2008, 307–327).

Benedict Anderson (1995) je pokazal, kako pomembni so bili iznajdba in razvoj tiska (tako imenovani »tiskarski kapitalizem«), standardizacija jezikov in literatura v teh jezikih (zlasti roman) za razvoj sodobnih standardiziranih jezikov in držav, ki so te jezike uveljavile in uzakonile kot svoje uradne jezike, ko so se preobrazile v (eno)nacionalne države, utemeljene na mitu etnične in kulturne homogenosti. Za promoviranje konstitutivnih nacionalnih mitov,

3 Zlasti so pri tem pomembne vloge in prispevki intelektualcev – razumnikov in kulturnikov, zlasti umetniških ustvarjalcev, civilne družbe in njenih ozaveščenih akterjev, množičnih medijev, vzgojnih in izobraževalnih ter vseh drugih družbenih institucij, programov, procesov in sistemov, demokratičnih politikov, političnih aktivistov in političnih strank, sindikatov in sindikalnih aktivistov, političnih institucij, procesov in sistemov, ekonomskih subjektov in sistemov itd.

jezika in kulture titularnih narodov so nacionalne države razvile svoje (nacionalne) izobraževalne sisteme, ki so ključni dejavniki socializacije državljanov v tem duhu. Vzporedno s pojavom in razvojem nacionalnih držav so se v času razkroja fevdalnih družb in uveljavljanja kapitalističnega gospodarstva v Evropi oblikovali, razvijali in preobražali tudi moderni narodi kot specifične zgodovinske etnične skupnosti. Zaradi vloge Evrope v času kolonializma je evropski vzorec razvoja postal dominanten tudi globalno. Države s svojimi institucijami, sistemi in politikami, zlasti s formaliziranim in obveznim izobraževanjem, nacional(istič)na gibanja in politike, tisk in literatura, pa tudi koncept (nacionalne) kulture, so bili bistveni nosilci nastajanja in promocije nacionalnih zgodovinskih mitov, vključno s konstitutivnimi miti in mitom o etnični homogenosti držav. Ti izključujoči miti, ki niso odražali dejanske družbene stvarnosti, so postali temelj za oblikovanje dominantne nacionalne kulture, patriotske in nacionalne pripadnosti ter hkrati še vedno opredeljujejo (javno) pojmovanje države in naroda. Pri oblikovanju in promociji teh mitov je imel ključno vlogo nacionalizem, ki se manifestira kot politične ideologije, družbena in politična gibanja ter politike v posameznih okoljih ter promovira idejo etnične, družbene in politične homogenizacije ter na enotnosti in ekskluzivnosti utemeljene politične mobilizacije, katere osrednji cilj je oblikovanje (eno)nacionalne države titularnega naroda, ki jo nacionalisti opredeljujejo kot najboljše orodje za uresničevanje nacionalnih interesov (npr. Balibar 2007; Banac 1993 – © 1984; Benhabib et al. 2007; Bouchard 2008; Brubaker 2006; Carvalho in Gemenne 2009; Connor 1994; Delanty in Kumar 2006; Deutch 1966; Eriksen 2010; Fenton 2010; Greenfeld 1992; Harris 2009; Hearn 2006; Gellner 1983, 1988 – © 1987, 1994 in 1998; Guibernau in Rex 1997; Jenkins 2008; Kedourie 1993; Migdal 2008 – © 2004; Reid et al. 2010; Seton - Watson 1977; Smith 1988, 1999, 2000, 2001, 2003; Sugar in Lederer 1969; Vrcan 2006; Woolf 1996). Politično organiziran narod z vzpostavitvijo lastne nacionalne države postane (politična) nacija (Hobsbawm 1990, 9). Nacionalistične politike, stranke, gibanja in politiki pa si lastijo pravico do opredeljevanja nacionalnih interesov (npr. Žagar 1994, 2011). Pojmovanje države kot (eno)nacionalne države titularnega naroda, ki s tem postane politična nacija, lahko v jezikih, ki so na tem področju terminološko tako bogati in natančni, kot sta slovenščina in nemščina, ponazorimo z naslednjimi formulami:

nacija = narod + (lastna) država

narod = nacija = država

država = (eno)nacionalna država = nacija = narod = ljudstvo

Pri tem pozabljamo, da nacionalizmi s svojo izključujočo in homogenizirajočo naravo ter redukcionizmom (redukcionističnimi pristopi, stereotipi in shematskim posploševanjem, ki omogoča ločevanje med »nami« in »drugimi«, ki jih pogosto opredeljuje kot potencialno nevarnost in jih izključuje) niso kompatibilni z resnično (sodobno) demokracijo, ki konceptualno temelji na priznavanju, upoštevanju pluralnosti in raznolikosti ter na enakopravnem vključevanju in participaciji vseh posameznikov in segmentov določene demokratične skupnosti. Zato lahko trdimo, da izključujoči nacionalizmi, ki promovirajo večvrednost lastne etnične skupnosti in uresničevanje njenih interesov na račun »drugih«, demokracijo omejujejo, ogrožajo in rušijo. Zaradi zavedanja družbenih in političnih potencialov ter moči nacionalizmov, ki smo jim priča danes v svetu, nekateri politiki, politični aktivisti in teoretiki kot protiutež agresivnemu in izključujočemu etničnemu nacionalizmu poskušajo razviti nov koncept nacionalizma, ki ga imenujejo »liberalni/civilni/državlanski/vključujoč nacionalizem« in katerega bistvene značilnosti bi bile, da bi bil vključujoč, odprt, etnično nevtralen, demokratičen, temelječ na državljanski pripadnosti in enakopravnosti vseh posameznikov, skupin in skupnosti. Zato bi bil prijazen do vseh – tako tradicionalnih kot novih – manjšin (manjšinskih skupnosti) in njihovih pripadnikov. Vprašanje je, če bi tak alternativni koncept in ideologijo, ki sta negacija izključujočih (etničnih) nacionalizmov, sploh lahko opredelili kot nacionalizem in koliko bi bila sploh privlačna za tiste, ki jih mobilizirajo izključujoči nacionalizmi (Žagar 2011).

Ti koncepti in razmišljanja so zelo aktualni za razpravo o odprtem vključujočem javnem dialogu, ki ga spodbuja in širi projekt o oblikovanju mirovne regije Alpe-Jadran (Brousek et al. 2020). Avstrija, kjer se je med pripadniki slovenske manjšine in avstrijskimi/nemškimi nacionalisti začel proces dialoga, ki ga obravnava ta prispevek, Slovenija, kamor se je proces razširil in ob sodelovanju začel preraščati v projekt za oblikovanje mirovne regije Alpe-Jadran, kot tudi vse druge države regije Alpe-Jadran-Donava, ki naj bi se vključile v mirovno regijo, so namreč utemeljene prav na konceptu nacionalne države. Pogosto jih zato vsaj pripadniki večinskih narodov pojmujejo kot (eno)nacionalne države titularnih narodov, v katerih tradicionalne in nove manjšine in njihove pripadnike ter njihovo enakopravno vključevanje in participacijo še vedno obravnavajo kot problem in potencialno nevarnost za razvoj in celo obstoj teh držav.

2 Urejanje in upravljanje različnosti v pluralnih in raznolikih družbah

Asimetrije, pluralnosti in različnosti, ki obstajajo v vseh sodobnih družbah, terjajo ustrezno pravno in politično urejanje in upravljanje, da bi trajno zagotovili toleranco, medsebojno sprejemanje, sožitje, vključenost, integracijo in participacijo, enakopravnost in pravičnost, enakopravno, vključujoče in produktivno sodelovanje, družbeno stabilnost, varnost in predvidljivost, ki jih štejemo za predpogoje uspešnega, družbeno pravičnega in uravnoveženega trajnostnega razvoja, kakršen je v interesu vseh posameznikov, skupin in skupnosti, ki živijo v določenem družbenem okolju. Možne posledice neuspešnega urejanja in upravljanja družbeno pomembnih asimetrij, pluralnosti in različnosti so lahko različni problemi, nestabilnost in zaostrovanje konfliktov, ki se lahko prelevijo tudi v nasilne konflikte. Pri tem je treba poudariti, da so v pluralnih in raznolikih družbah konflikti – kot posledica obstoja različnih in tudi inkompatibilnih/konfliktnih interesov – normalni pojavi v slehernem pluralnem okolju. Nevarna pa je družbena in politična mobilizacija ter (zlo) raba pluralnosti, asimetrij in različnosti, zlasti verskih, etničnih, jezikovnih in kulturnih čustev in identitet, ki jih uvrščamo med najmočnejše kolektivne identitete v sodobnih družbah (Gellner 1983, 6–7, 53–58; Hobsbawm 1990), še posebej takrat, ko jih proti »drugim/drugačnim« in na njihov račun zlorabijo izključujoče, hegemonistične in agresivne ideologije, politike in gibanja ter populistični in nacionalistični voditelji.

Za uspešno dolgoročno urejanje in upravljanje različnosti so potrebni sprejemanje, promocija, dejansko uresničevanje in razvoj družbenega vključevanja, sožitja, sodelovanja in enakopravne prostovoljne integracije slehernega posameznika in vseh specifičnih skupnosti na podlagi načel in uresničevanja enakopravnosti, enakosti in družbene pravičnosti. To terja zavračanje ali vsaj problematiziranje in preobrazbo konceptov, ideologij in mitov (eno)nacionalnih držav ter idealov etnično in sicer homogenih družb, ki zanikajo asimetričnost, pluralnost in raznolikost družbene realnosti ter so po svoji naravi in učinkih izključujoči in hegemonski, njihove posledice pa so družbeno škodljive ter lahko povzročijo družbeno nestabilnost in zaostrovanje konfliktov v posameznih okoljih. Miti, ideologije, koncepti, modeli, sistemi, institucije, politike in prakse nacionalnih držav, ki jih politične in zlasti nacionalistične (nacionalne) elite in voditelji predstavljajo kot družbeno nevtralne teoretične modele družbene organizacije in notranje kohezije držav, dejansko niso nevtralni, ampak ohranjajo in poglobljajo delitve, v ugodnejši položaj postavljajo (večinske) titularne narode, ki nacionalne države uporabljajo kot učinkovito orodje za uresničevanje svojih (nacionalnih) interesov, hkrati pa marginalizirajo in v manj ugoden položaj postavljajo vse ostale, zlasti manjšine in druge specifične skupnosti ter njihove člane, ki ne morejo uspešno uresničevati

svojih specifičnih interesov in pričakovanj ter so zato nezadovoljni, se počutijo zatirani, izključeni in/ali marginalizirani. Njihovo nezadovoljstvo se lahko izrazi v protestih, uporu in lahko tudi v secesionističnih zahtevah, kar potrjuje tudi moje raziskovanje. Zato lahko trdimo, da izključujoči in hegemonistični koncepti, ideologije, modeli, politike in zlasti prakse posameznih nacionalnih držav, usmerjeni v homogenizacijo in enotnost, ne omogočajo uspešnega urejanja in upravljanja različnosti, vključevanja in integracije ter ne zagotavljajo potrebne družbene stabilnosti, ampak – nasprotno – lahko povzročijo eskalacijo konfliktov (npr. Žagar 2007/8 – © 2010).

Kljub navedenim slabostim in kritikam ni verjetno, da bi se države in vladajoče elite kmalu prostovoljno odrekle uveljavljenemu konceptu, ideologiji, modelu in praksi (eno)nacionalne države. Prav zato bi morali raziskovalci, družbeni in politični aktivisti ter zainteresirana civilna družba, ki obstoječi koncept in model nacionalne države kritiziramo, dolgoročno razvijati alternativne koncepte in modele, kratkoročno in srednjeročno pa znotraj nacionalnih držav iskati družbeno primernejše, sprejemljivejše in bolj vključujoče koncepte, ideologije, pristope, strategije, modele, politike, metode in tehnike urejanja in upravljanja družbeno pomembnih različnosti, ki vključujejo preprečevanje, upravljanje in razreševanje kriz in konfliktov, dolgoročno pa omogočajo uspešno, prostovoljno in enakopravno vključevanje in integracijo vseh posameznikov in specifičnih skupnosti (z njihovimi člani) ter uspešno uresničevanje njihovih interesov. Oblikovanje in razvoj vključujočih in čezmejnih mirovnih regij, kakršno bi s sodelovanjem vključenih držav želeli vzpostaviti na območju Alpe-Jadran-Donava, je ena od možnih rešitev za uspešno urejanje in upravljanje družbeno pomembnih različnosti v specifičnih geografskih regijah, v tem procesu pa med pristopi, strategijami, metodami in tehnikami, ki lahko prispevajo k preprečevanju (zaostrovanja), upravljanju in razreševanju identitetnih (torej tudi etničnih) kriz in konfliktov, posebno pozornost zasluži kontinuiran proces odrtega vključujočega javnega dialoga, ki ponuja organizacijski, proceduralni in institucionalni okvir za vključevanje in sodelovanje vseh pomembnih družbenih akterjev.

3 Identiteta, etničnost, sodelovanje in konflikt

Vsaka individualna in kolektivna identiteta kot psihološki in družbeni pojav je kompleksen in dinamičen proces, proces identifikacije slehernega posameznika in kolektivnega subjekta, ki jo lahko opredelimo kot identitetni proces. Pri tem kolektivne identitete vplivajo na individualne identitete posameznikov in jih na različne načine opredeljujejo, hkrati pa individualne identitete vplivajo na oblikovanje in opredeljevanje kolektivnih identitet. Pri

svojem raziskovanju kolektivnih identitet (Žagar 2002) uporabljam relativno enostavno delovno definicijo, da je vsaka kolektivna identiteta občutek pripadnosti določeni kolektivni entiteti, ki jo opredeljujejo različni objektivni in subjektivni kriteriji. Pri tem morajo posamezniki, ki kolektivno entiteto tvorijo, in kolektivna entiteta kot celota deliti občutek skupinske pripadnosti ter se morajo strinjati glede uporabljenih objektivnih in subjektivnih kriterijev. Pogosto je enako pomembno in zato kar konstitutivni element/kriterij določene kolektivne identitete, da tudi »ostali/drugi« (posamezniki in kolektivne entitete, ki niso člani te specifične kolektivne entite in ji ne pripadajo) priznajo in sprejmejo objektivne in subjektivne kriterije članstva specifične kolektivne entitete.

Ko gre za opredeljevanje – tako večinskih kot manjšinskih – etničnih identit in identitetnih procesov, ki vedno potekajo v določenem prostoru in času ter so odvisni od odnosov in razmerij, ki se oblikujejo in obstajajo v tem prostoru in času, sta ključna elementa in kriterija etničnost in pripadanje. Kot vse kolektivne identitete tudi etnične identitete omogočajo razlikovanje (in ločevanje) med člani/nami in ostalimi/drugimi, opredeljujejo osnove za družbeno vključevanje in/ali izključevanje posameznikov in drugih kolektivnih entitet ter vzpostavljajo okvir za kontekstualizacijo (družbenega in zgodovinskega) spominjanja in pozabljanja. Kot smo omenili, prav etnične identitete spadajo med najmočnejše kolektivne identitete v sodobnih pluralnih in raznolikih družbah, opredeljujejo pa jih subjektivni in objektivni kriteriji in markerji, kot so skupni jezik in kultura, konstitutivni miti in zgodovina, religija, pripadnost in solidarnost itd. Tudi kriteriji kolektivnih identitet, ki jih opredeljujemo kot objektivne, so v kontekstu identifikacijskih procesov predvsem odraz subjektivnih občutkov pripadanja in prepričanja, da na podlagi našega dojemanja objektivnih kriterijev pripadamo določeni kolektivni entiteti, ter čustev, ki jih takšni občutki in prepričanja vzbudijo.

V odnosih med posamezniki in različnimi kolektivnimi entitetami v določenem okolju lahko zaznamo različne vzorce interakcij, obnašanja in odnosov, ki jih lahko opredelimo in klasificiramo na kontinuumu od tesnega in intenzivnega sodelovanja, povezovanja in tudi mešanja (npr. mešani zakoni) do nasilnih konfliktov. Med obema ekstremoma lahko omenimo na primer občasne stike, menjavo in različne tipe sodelovanja, sobivanje brez tesnejših stikov v specifičnih nišah, občasne ali trajne napetosti in konflikte med posamezniki in kolektivnimi entitetami, ki se lahko zaostrijo in eskalirajo, če njihovo upravljanje in razreševanje ni uspešno, itd. Miroljubni vzorci obnašanja, odnosov in sodelovanja, ki gradijo na toleranci, sprejemanju, sožitju, pravičnosti, vključevanju, prostovoljni enakopravni in polni integraciji vseh posameznikov in specifičnih kolektivnih entitet v določenem okolju ter njihovem produktivnem in enakopravnem sodelovanju, so družbeno zaželeni ter omogočajo družbeno stabilnost in trajnostni razvoj. Kot nezaželene in

družbeno škodljive bi lahko opredelili netolerantne, izključujoče in nasilne vzorce obnašanja in odnosov.

Etnična pluralnost in raznolikost (kot objektivni dejstvi) v določenem okolju sami po sebi ne vplivata bistveno na naravo in vzorce odnosov in obnašanja, dokler etnični kriteriji in pripadnost ne postanejo kriteriji, meje in dejavniki za družbeno in politično mobilizacijo. Zapisano drugače, kot to velja za vse kolektivne identitete, etničnost in etnična pripadnost sami po sebi nista izvor napetosti in konfliktov, vendar ju je mogoče mobilizirati in zlorabiti v kontekstu različnih družbenih, ekonomskih in političnih interesov in konfliktov, ki v teh primerih dobijo svojo etnično dimenzijo in se preobrazijo (tudi) v etnične konflikte. V teh primerih etničnost lahko postane ključni dejavnik družbenih delitev in možni generator konfliktov in njihovega zaostrovanja. Ko gre za identitetne konflikte, postanejo urejanje in upravljanje odnosov in različnosti ter zlasti preprečevanje (zaostrovanja), upravljanje in razreševanje konfliktov zapletene in izjemno težke naloge, katerih uspeh ni zagotovljen. To je v veliki meri pogojeno z izključujočo naravo tradicionalnih pojmovanj etničnosti in njene vsebine, s pretežno negativnim, izključujočim in čustvenim opredeljevanjem etničnih identitet, ki zlasti poudarjajo in utrjujejo razlike, meje in ločevanje med etničnimi skupinami, ko razlikujejo med »nami« in »drugimi«.

4 Odprt vključujoč javni dialog kot kontinuiran proces ter pristop in orodje za urejanje in upravljanje različnosti in transformacijo konfliktov

Konflikti so posledica obstoja različnih, zlasti inkompatibilnih in nasprotujočih si interesov ter so v pluralnih in notranje raznolikih družbah normalni pojavi. Imajo tako konstruktivne kot destruktivne potenciale. Da bi izkoristili njihove pozitivne potenciale in preprečili njihove morebitne negativne učinke na mir in stabilnost v pluralnih in notranje raznolikih družbenih okoljih, morajo družbe vzpostaviti, uveljaviti in razvijati uspešno urejanje in upravljanje različnosti, ki mora vključevati tudi ustrezne pristope, sisteme in procese, strategije, politike, mehanizme in ukrepe za preprečevanje (zaostrovanja), upravljanje, transformacijo in/ali razreševanje kriz in konfliktov. Idealno bi bilo, če bi uspeli preprečiti sleherno zaostrovanje in eskalacijo konfliktov, kar se vedno znova izkaže za nemogoče. Zato morajo pluralne in notranje raznolike družbe kar najučinkoviteje uveljavljati obstoječe pristope, sisteme in procese, strategije, politike, mehanizme in ukrepe za preprečevanje (zaostrovanja), upravljanje, transformacijo in/ali razreševanje kriz in konfliktov, jih sprti prilagajati spremenjenim okoliščinam, razvijati in izboljševati, hkrati

pa vzpostavljati in razvijati nove, ki sproti odgovarjajo na izzive časa. Njihovo uspešnost in učinkovitost lahko merimo tako, da sproti preverjamo, ali in v kolikšni meri omogočajo oblikovanje, razvoj, promocijo in krepitev skupnih interesov, dolgoročno sodelovanje, (po)polno vključevanje in integracijo. Optimalne so situacije, v katerih so sodelovanje, vključevanje in integracija prostovoljni, vključujoči in integrativni ter temeljijo na načelih enakopravnosti, enakih možnosti, pravičnosti in solidarnosti. Takrat so vsi sodelujoči zainteresirani, da sodelujejo na podlagi skupnih (kratkoročnih, srednjeročnih in dolgoročnih) interesov in krepijo skupno dobro ter tako zagotavljajo sožitje, mir, stabilnost in trajnostni družbeni razvoj.

Preprečevanje, upravljanje, transformacija in razreševanje identitetnih konfliktov, med katere spadajo tudi etnični konflikti, so posebno zapletene in težke naloge, upoštevaje absolutno in izključujočo naravo teh konfliktov ter njihov močni čustveni naboj. Ljudje se neradi pogajamo in sklepamo kompromise o svoji identiteti, pripadnosti, morali, religiji in vrednotah. Zato so v okviru uspešnega urejanja in upravljanja različnosti pomembna stalna prizadevanja za miroljubno koeksistenco, toleranco, sožitje, prostovoljno in enakopravno sodelovanje, vključevanje in polno integracijo vseh posameznikov in kolektivnih entitet v pluralno in raznoliko družbeno okolje, ki temeljijo na doslednem upoštevanju in polnem uveljavljanju načel enakopravnosti, enakosti, pravičnosti in solidarnosti, na najvišjih standardih človekovih pravic in svoboščin (vključno z manjšinskimi pravicami in varstvom) ter na usklajevanju skupnih interesov. V tem kontekstu je posebno pozornost treba nameniti uspešni komunikaciji med posamezniki in specifičnimi skupnostmi z različnimi etničnimi, kulturnimi, jezikovnimi, verskimi izvori, tradicijami, pripadnostmi in identitetami, kanalom in procesom komunikacije, javnim diskurzom ter normativnim in institucionalnim okvirom komunikacije v konkretnem pluralnem in raznolikem okolju.

Ljudje smo družbena bitja, ki komuniciramo in pri tem uporabljamo kompleksne komunikacijske kode – jezike, ki omogočajo tako enostavne opise konkretnih stvari in naših realnosti kot izražanje kompleksnih abstraktnih konceptov. Naša govornica in pisna komunikacija temelji na dialogu in je od njega odvisna. Dialog se zdi naravna in idealna oblika komuniciranja, zato ne preseneča, da dialogu, njegovi družbeni vlogi in pomenu za človeško komunikacijo precejšnjo pozornost namenjajo najširša javnost, politika in civilna družba, umetnost in znanost, zlasti družbene vede in humanistika (glej npr. Anderson et al. 2004; Bakhtin 1986, 2010 – © 1981; Bohm 2009 – © 1996; Buber 1984; Freire 2001 – © 1998; Spano 2001). Uspešna komunikacija v pluralnih in notranje raznolikih družbah je pomembna za zagotavljanje miru in stabilnosti, notranje kohezije in dolgoročnega uspešnega družbenega razvoja. Avtorji ugotavljajo, da sta uspešna vključujoča in enakopravna (medetnična, medjezikovna in medkulturna) komunikacija ter javni medetnični,

medjezikovni in medkulturni dialog, ki enakopravno vključuje vse družbeno pomembne akterje, še bolj pomembna v tistih okoljih, ki jih opredeljujemo kot razdeljene in/ali pokonfliktne družbe, kjer obstajajo trajne notranje delitve in so v preteklosti izkusile zaostrene krize in konflikte (npr. Burton 1996; Galtung 1996, 2000, 2001; Galtung et al. 2002; Máiz in Requejo 2005; Mikulec 2017; Schoem in Hurtado 2004). Čeprav vedno znova poudarjamo pomen dialoga za človekovo komunikacijo, v znanosti in tudi sicer ne obstaja splošno sprejeta definicija dialoga. Etimološko pojem dialog (*dialogue*), ki ima lahko v različnih jezikih različne pomene, izvira iz antične klasične grščine. Pojem διάλογος (*dialogos*) lahko prevedemo kot pogovor ali razprava. Korensko, upoštevaje etimološki izvor, gre za pojem, sestavljen iz besed διά (*dia*), ki bi jo lahko prevedli kot skozi oziroma z, in λόγος (*logos*), ki bi jo lahko prevedli kot jezik, govor ali razum (glej npr. Encyclopaedia Britannica; English Oxford Living Dictionary).

V treh desetletjih raziskovanja etničnosti, etničnih odnosov, urejanja in upravljanja različnosti ter preprečevanja (zaostrovanja), upravljanja in/ali razreševanja kriz in konfliktov proučujem tudi interaktivno, zlasti medetnično komunikacijo in dialog. Zlasti me zanima javni dialog kot pristop, koncept, teoretični model, proces in praksa v medetnični, medkulturni in medjezikovni komunikaciji ter kot orodje za preprečevanje, upravljanje, transformacijo in razreševanje kriz in konfliktov v kontekstu urejanja in upravljanja družbeno pomembnih različnosti v pluralnih in raznolikih družbah. Prav v tem kontekstu in zlasti za potrebe projekta oblikovanja mirovne regije Alpe-Jadran smo začeli oblikovati in razvijati koncept in teoretični model javnega odprtega vključujočega dialoga kot kontinuiranega procesa, ki ga v svojem raziskovanju uporabljam tudi kot analitično orodje in merilo. Kot raziskovalec in povabljeni zunanji strokovnjak, opazovalec, svetovalec, visokošolski učitelj, predavatelj in trener, mentor, mediator in arbiter v različnih situacijah in okoljih, na primer v svojem dolgoletnem delovanju na Balkanu, koncept, model in proces odprtega vključujočega javnega dialoga uporabljam tudi kot orodje in tehniko v okviru medkulturne komunikacije ter pri svojem praktičnem delu na področju preprečevanja, upravljanja, transformacije in razreševanja kriz in konfliktov ter urejanja in upravljanja družbeno pomembnih različnosti v pluralnih in notranje raznolikih okoljih. Zlasti se je odprt javni dialog kot dolgoročni proces izkazal pri obravnavanju pomembnih tematik iz preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, na katere imajo sogovorniki različne in pogosto izključujoče poglede, ki so jih delili in ločevali, ter pri iskanju, opredeljevanju, razvijanju in promociji skupnih interesov v kontekstu upravljanja, transformacije in razreševanja konfliktov. To so potrdili aktivnosti, rezultati in izkušnje raznih (družbenih, političnih in raziskovalnih) dejavnosti in projektov. Med njimi je treba omeniti proces dialoga (v okviru Dialoške skupine) na avstrijskem Koroškem, dialog o pomembnih zgodovinskih in aktualnih

tematikah v procesu medetničnega in medkulturnega sodelovanja v Avstriji, Sloveniji in med obema državama ter projekt oblikovanja mirovne regije Alpe-Jadran (PRAA), ki ga v tej monografiji podrobneje predstavlja kolega Danijel Grafenauer.

Prav za potrebe projekta oblikovanja in razvoja mirovne regije Alpe-Jadran sem razvil delovno definicijo procesa odprtega vključujočega dialoga: dialog kot proces postane javni dialog, ko imajo javnost, natančneje vsi zainteresirani posamezniki in skupine, asociacije, družbena gibanja, (javne in zasebne) organizacije in institucije v določenem okolju pravico (normativno) in dejansko možnost, da interaktivno (in po možnosti enakopravno) sodelujejo v njem. Odprt vključujoč javni dialog je kot oblika in sredstvo (družbenega) komuniciranja kompleksen relacijski in interaktivni komunikacijski proces s svojo časovno in prostorsko dimenzijo. Proces predstavlja dinamično, kompleksno in pogosto asimetrično mešanico različnih komunikacijskih oblik in formatov, ki jih lahko opredelimo kot monologe, dialoge in poliloge. Udeleženci dialoškega procesa skladno s svojimi komunikacijskimi strategijami uporabljajo te oblike in formate komuniciranja ter njihove kombinacije, da posredujejo svoja sporočila ciljnim populacijam ter za izmenjavo informacij in mnenj. Kot segment in orodje za urejanje in upravljanje družbeno pomembnih različnosti v pluralnih in notranje raznolikih okoljih proces odprtega vključujočega dialoga, dostopen najširšemu občinstvu, vključuje vsaj dva, praviloma pa večje število akterjev – posameznikov in kolektivnih entitet. Proces odprtega vključujočega dialoga opredeljujejo naslednje značilnosti:

- komunikacijski javni dialoški proces je odprt in vključujoč, kar zadeva obravnavane teme in vsebine. Akterji, vključeni v proces, lahko svobodno, prostovoljno in praviloma na demokratičen način evidentirajo in predlagajo teme in vsebine, ki jih v okviru procesa odprtega vključujočega javnega dialoga želijo obravnavati, pa tudi kdaj in kako jih bodo obravnavali. Dialoški proces mora vključevati tudi teme, ki delijo in so za akterje mogoče neprijetne, vključno s konfliktnimi pogledi in interpretacijami, ki lahko zaostrijo trenja in konflikte v določenem pluralnem in notranje raznolikem okolju;
- proces odprtega vključujočega javnega dialoga je odprt in vključujoč za vse zainteresirane akterje – posameznike in kolektivne entitete, ki se svobodno in prostovoljno odločajo o svojem sodelovanju, o vlogi, ki jo bodo v procesu odigrali, ter tudi o trajanju, vsebini in naravi svojega sodelovanja. Pluralne in notranje raznolike družbe morajo zagotoviti pogoje in možnosti za splošno dostopnost in odprtost procesov javnega dialoga ter za ustrezno vključevanje vseh zainteresiranih akterjev. Posledično lahko procese javnega dialoga štejemo za pristope in orodja urejanja in upravljanja (družbeno pomembnih) različnosti, ki zagotavljajo družbeno vključevanje vseh zainteresiranih akterjev v določenem

- okolju in njihovo prostovoljno, celovito, polno, enakopravno in enako integracijo;
- kot pristop, metoda in orodje za interaktivno komunikacijo, za socialno vključevanje in integracijo v pluralne in raznolike družbe ter za uspešno urejanje in upravljanje različnosti mora biti proces odprtega vključujočega javnega dialoga normativno urejen, organiziran, upravljan in vzdrževan ter mora biti stalno dostopen vsem zainteresiranim akterjem. S tem ko naslovi vse družbeno pomembne teme in pri tem upošteva interese akterjev ter si prizadeva za iskanje, oblikovanje, promocijo in razvoj skupnih interesov, tak proces prispeva k družbeni stabilnosti, koheziji in krepitvi družbenega soglasja in solidarnosti, ki so nujni za uspešen trajnostni razvoj pluralnega in notranje raznolikega družbenega okolja. Razprava o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti ter o aktualnih temah, povezanih z njimi, je namenjena temu, da sodelujoči spoznajo različna razmišljanja, poglede in stališča akterjev, jih poskušajo razumeti, sprejeti in živeti z njimi, tudi če se z njimi ne strinjajo, s čimer proces odprtega vključujočega javnega dialoga prispeva k oblikovanju družbenega soglasja o zamislih, ciljih, načelih, konceptih, strategijah in konkretnih rešitvah za skupno prihodnost, ki naj bi bila zasnovana na konceptu vzdržnega, zelenega (okolju prijaznega), trajnostnega družbenega in ekonomskega razvoja;
 - proces odprtega vključujočega javnega dialoga terja točno določena in jasna procesna pravila o participaciji, položaju in vlogi akterjev ter tudi točno opredeljeno vlogo in pristojnosti vseh sodelujočih sistemov in institucij, vključno z javnimi mediji in državnimi institucijami. Kar zadeva oblike in tipe komuniciranja, ta proces lahko vključi in kombinira (na različne načine in v različnih kombinacijah) usmerjen tematski in splošni dialog, neformalni in formalni dialog, vključno z institucionalnim, nestrukturirani in strukturirani dialog, egalitarni in hierarhični dialog itd. Akterji lahko uporabljajo in kombinirajo različne formate, oblike in tehnike, tehnična in druga sredstva ter platforme, kot so informacijska tehnologija (IT), klasični in digitalni mediji, družbena omrežja (social networks), IT-platforme in skupnosti itd.;
 - da bi ohranili demokratično, vključujočo in odprto naravo procesa odprtega vključujočega javnega dialoga, svobodno vključevanje in dostop vseh zainteresiranih akterjev, ki svobodno in enakopravno določajo dnevni red, vsebino in obseg dialoga, tega procesa ne smejo restriktivno omejevati in/ali cenzurirati državne in druge oblasti. Zato je zelo pomembno, da so potencialne institucionalne intervencije jasno določene z zakonodajo in skrajno omejene, kar še zlasti velja za uporabo represivnih mehanizmov in sredstev, ki mora biti vedno točno določena z zakonom in odrejena z odločitvami sodišč;

- kot eden od pristopov, metod in orodij uspešnega urejanja in upravljanja različnosti v pluralnih in raznolikih družbah je proces odprtega vključujočega javnega dialoga zlasti pomemben za ohranjanje in krepitev družbene stabilnosti, kohezivnosti in solidarnosti ter za uspešno preprečevanje (zaostrovanja), upravljanje, transformacijo in/ali razreševanje kriz in konfliktov (glej npr. Žagar 2020, 427–428).

Tako definiran proces odprtega vključujočega javnega dialoga lahko postane instrumentalen za vključevanje, polno in enakopravno družbeno integracijo in participacijo vseh posameznikov in kolektivnih entitet v določenem pluralnem in notranje raznolikem okolju ter s tem tudi za uspešno delovanje in razvoj demokracije in demokratičnih procesov. Posebej je uporaben za razvoj in uresničevanje integracijskih strategij in politik ter njihovih ciljev – zlasti z gledišča specifičnih skupnosti in njihovih pripadnikov, kar ugotavljamo na Inštitutu za narodnostna vprašanja tudi v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Izzivi integracije priseljencev in razvoj integracijske politike v Sloveniji*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Tak koncept in proces odprtega vključujočega javnega dialoga sta lahko instrumentalna tudi pri uveljavljanju in razvoju konceptov, strategij, politik in ukrepov več- in interkulturalizma, ki ju podrobneje proučujemo zlasti v Srednji in Jugovzhodni Evropi (npr. Bašić, Žagar in Tatalović 2018). V sedanosti in prihodnosti so več- in interkulturalizem ter uspešno urejanje in upravljanje družbeno pomembnih različnosti ključni pristopi pri oblikovanju in razvoju konsenzualnih in uresničljivih vizij, konceptov, načel, strategij, politik in alternativnih rešitev za celovit, uravnotežen, vzdržen trajnostni razvoj, ki omogočajo, uveljavljajo in krepijo strpnost, priznavanje in sprejemanje, sožitje, sodelovanje, enakost, enakopravnost, pravičnost in solidarnost.

V pluralnih in notranje raznolikih družbah, zlasti v tistih, kjer obstajajo globoke in trajne družbene delitve (vključno z etničnimi), pogosto obstajajo različni pogledi na preteklost in na vlogo različnih akterjev v preteklih dogajanjih ter različne in lahko tudi konfliktne interpretacije preteklosti in zgodovine. To velja tudi za Avstrijo, Slovenijo in druge države na območju, na katerem naj bi se oblikovala mirovna regija Alpe-Jadran-Donava. Poznavanje, razumevanje in sprejemanje različnih pogledov na preteklost in različnih interpretacij zgodovine je v teh okoljih pomembno tudi za opredeljevanje skupne prihodnosti in vizij razvoja. Ko gre za sprejemanje preteklosti, različnih pogledov nanjo in na vlogo različnih akterjev v njej, predvsem kar zadeva pretekle delitve, krivice in morebitne zločine v določenih zgodovinskih obdobjih, se pogosto poudarja pomen sprave (rekoncilijacije). Čeprav se o spravi pogosto govori v različnih delih sveta, so spravni proces oziroma rekoncilijacijo, spravne panele in komisijo za resnico (*Truth Commission*) le redko

uzakonili in uresničili v praksi, saj sprava terja trdno družbeno in politično soglasje, razvoj in sprejem ustrezne zakonodaje in normativnih okvirov, ki opredelijo njen proces in postopke sprave, zgodovinsko obdobje, na katerega se nanaša, in čas njenega trajanja, način njenega izvajanja ter njen institucionalni okvir in strukture, najpogosteje v obliki komisij za resnico in spravo. Uspešen proces sprave terja prostovoljno sodelovanje in zavzetost vseh akterjev, ki se zavežejo tudi, da bodo sprejeli rezultate spravnega procesa (Galtung 2001). Zato je takšen proces lahko uspešen le v okoljih, kjer že obstaja visoka stopnja družbenega soglasja o teh temah in procesu. Ker so družbe in okoliščine različne, je specifičen in enkraten tudi vsak dejanski proces sprave.⁴ Kot so pokazali dialoški projekti, na podlagi katerih smo razvili koncept odprtega vključujočega javnega dialoga, je zato takšen dialoški proces lahko primernejši način za obravnavanje in sprejemanje preteklosti od spravnega procesa.

5 Odprt vključujoč javni dialog v času kriz in pandemije bolezni covid-19

Stalni, neprekinjeni javni dialog in kar najuspešnejša javna komunikacija, ki zagotavljata vsem akterjem (posameznikom in različnim kolektivnim entitetam) v družbenem okolju potrebne, celovite in pravočasne informacije ter omogoča konstruktivno izmenjavo mnenj in stališč, sta v času kriz še pomembnejša kot sicer. Ključna sta za graditev in zagotavljanje soglasja in družbene kohezije, sprotno in celovito predstavljanje sprejetih ukrepov ter iz njih izhajajočih dejavnosti, usmerjanje in usklajevanje delovanja vseh akterjev ter za ohranjanje in krepitev družbenega miru in stabilnosti, ki so pomembni za odziv na krizo in soočanje z njo. Naše raziskovanje in izkušnje z dialoškimi projekti in konkretnimi dialoškimi procesi (zlasti v Avstriji in Sloveniji, pa tudi širše) kažejo, da odprt vključujoč javni dialog, ki ga vzpostavimo kot trajen in trajnosten proces, lahko predstavlja pomembno orodje za upravljanje in razreševanje kriz ter različnih nesoglasij in konfliktov. Če krizo in/ali konflikt zaznamo dovolj zgodaj, se dialoški proces izkaže tudi kot primerno preventivno sredstvo, ki lahko prepreči zaostrovanje kriz in konfliktov ter gradi primerne temelje za skupne interese in sodelovanje vseh pomembnih družbenih akterjev. S tem prispeva k boljši pripravljenosti in sposobnosti posameznih družbenih okolij, da se soočajo z različnimi krizami in potencialnimi konflikti.

4 Za več o normalizaciji, vzpostavitvi in izgradnji miru, transformaciji konfliktov in zlasti o spravi/rekondiliciji v različnih, zlasti pokonfliktnih družbah, kot so Argentina, Avstralija, Kanada, vzhodni Timor, Južna Afrika in ZDA, glej posebno številko revije *Peace and Conflict Studies*, ki so jo uredili Senehi et al. (2010, 1–266).

Kot potrjujejo naše raziskave na Inštitutu za narodnostna vprašanja v preteklih treh desetletjih, v pluralnih in notranje raznolikih družbah nasploh, še zlasti pa v času kriz in zaostrovanja konfliktov, pristopi, ki temeljijo na odprtosti, enakopravnem vključevanju, integraciji in sodelovanju, v večji meri zagotavljajo družbeno stabilnost in kohezijo ter praviloma dajejo boljše rezultate kot restriktivni in represivni pristopi in ukrepi. Ugotavljamo, da so ob uveljavljanju restriktivnih in represivnih strategij, politik in ukrepov praviloma najbolj prizadeti marginalizirani posamezniki, skupine in skupnosti, kar velja tudi za različne (družbene) manjšine in njihove pripadnike, vključno z narodnimi, etničnimi, jezikovnimi in kulturnimi manjšinami ter priseljenci. Pri tem je zlasti pomembno, da analiziramo, preverimo in ocenimo, kako, na kakšen način in v kakšnem obsegu restriktivni in represivni ukrepi in politike državnih, regionalnih in lokalnih oblasti vplivajo na situacijo, položaj, status, vključevanje, integracijo in participacijo specifičnih manjšinskih in marginaliziranih skupnosti ter njihovih pripadnikov na vseh področjih življenja (glej npr. Medvešek in Bešter 2010; Medvešek in Pirc 2015; Žagar 2010). Naše raziskave potrjujejo tudi, da restriktivni in represivni pristopi, zlasti še tisti, ki omejujejo, suspendirajo ali celo ukinjajo določene človekove pravice in temeljne svoboščine, ki jih oblasti uvajajo z izgovori, da želijo preprečiti krize, konflikte ter morebitno nasilje in ogroženost posameznikov, specifičnih skupnosti in celotnega prebivalstva v določenem družbenem okolju, hkrati pa povečati posameznikovo oziroma osebno in družbeno varnost, stabilnost in mir, niso uresničili razglašanih ciljev in niso izboljšali stanja. Celo nasprotno, praviloma poslabšajo in zaostrijo situacijo. Mnoge omejitve in začasno suspendiranje posameznih človekovih pravic, ki so jih oblasti predstavile kotčasne in omejene, so postale trajne in povzročajo erozije demokracije. Tako se oblikuje nova realnost, ko se v času družbenih, ekonomskih, okoljskih, ekoloških in klimatskih kriz v večini družbenih okolij še bolj zmanjšujejo osebna in pravna varnost posameznikov (vključno z njihovo ekonomsko, socialno in zdravstveno varnostjo) ter družbena stabilnost, varnost in mir, hkrati pa se povečujejo izključenost, marginalizacija in revščina, ki ogrožajo vse več segmentov prebivalstva. Vzporedno se spreminja družbena in ekonomska struktura prebivalstva, v mnogih okoljih pa ugotavljajo, da se zmanjšuje ali celo izginja srednji sloj, ki so ga zgodovinsko opredeljevali kot ključni temelj za demokracijo in demokratični razvoj v posameznih okoljih. Upošteva se navedeno, bi javnost, da bi obranila demokracijo in demokratičen razvoj, morala zahtevati, da morajo oblasti ob upoštevanju načela sorazmernosti sprejem in uresničevanje slehernega omejevalnega in represivnega ukrepa temeljito in kritično pretehtati, uveljavijo pa ga lahko »s tresočo roko« le, če ugotovijo, da ni nobene manj restriktivne možnosti, pri čemer morajo njegovo veljavnost in uresničevanje omejiti na najkrajši možni čas in njegovo morebitno nadaljevanje presojati vsaj vsak mesec.

Navedeno potrjujejo tudi rezultati našega preliminarne raziskovanja v času pandemije bolezni covid-19, ko poskušamo ugotoviti vpliv virusa SARS-CoV-2 na sedanjo situacijo in prihodnji razvoj. Obseg informacij in poročanja o virusu in pandemiji globalno v svetu, v posameznih državah in različnih okoljih je ogromen, zato je nemogoče spremljati in sproti analizirati vse pomembne novice in informacije (npr. 24UR.COM; BBC; CNBC; DW; RTVSLO). Gromozanska je tudi produkcija informacij, strokovnih in znanstvenih člankov, ki predstavljajo sprotne strokovne, raziskovalne in znanstvena spoznanja ter ugotovitve, povezane s pandemijo bolezni covid-19 in virusom SARS-CoV-2, zlasti na področjih naravoslovja in medicine (npr. *Nature Research*; *ScienceMagazine*; *The Lancet*). Pomembne družboslovne in humanistične objave o pandemiji, njenih vzrokih, dimenzijah ter kratkoročnih, srednjeročnih in dolgoročnih posledicah, vključno z različnimi krizami, ki jih pogloblja in/ali povzroča, lahko pričakujemo sčasoma, ko bodo raziskovalci in znanstveniki omenjene pojave, ki so kompleksni in dinamični ter medsebojno povezani in (so)odvisni procesi s svojimi prostorskimi, časovnimi in družbenimi dimenzijami, uspeli celovito proučiti in premisliti. Kompleksnost, dinamičnost, medsebojna povezanost in soodvisnost teh pojavov in konceptov ter obseg in narava proučevanih vprašanj terjajo čim bolj celovite pristope in obravnavo, kar pomeni, da morajo tradicionalne disciplinarne pristope in raziskovalne metode nadgrajevati inovativni več- in interdisciplinarni pristopi in metode, med katerimi se za proučevanje njihovih etničnih dimenzij zdi posebej primeren metodološki pluralizem (npr. della Porta in Keating 2008).

Prvi rezultati našega preliminarne raziskovanja in analize novinarskih in drugih objav iz različnih okolij in o teh okoljih kažejo, da je pandemija bolezni covid-19 v mnogih okoljih in državah, kot so Združene države Amerika, Velika Britanija, Brazilija, Indija, Mehika in Južna Afrika, katerih prebivalstvo je etnično, slojno, razredno, in sicer pluralno in notranje raznoliko, najbolj prizadela revne, slabše izobražene in marginalizirane, zlasti različne družbene manjšine in njihove pripadnike, vključno z etničnimi, kulturnimi, jezikovnimi, rasnimi in verskimi manjšinami. Tako ta pandemija in krize, ki jih pandemija pogloblja in/ali povzroča, povečujejo (osebno, socialno, ekonomsko, politično in kulturno) izključenost in marginalizacijo ter revščino različnih manjšin in njihovih pripadnikov, katerih nezaposlenost in revščina se povečujeta bolj kot pri preostalem prebivalstvu, prav tako pa je med njimi večji delež huje bolnih, vključno s tistimi, ki se morajo zaradi virusa SARS-CoV-2 zdraviti na intenzivni negi in ki zaradi virusa umrejo. Novinarska poročila ter strokovne in znanstvene objave se strinjajo, da so revščina, socialna izključenost in marginalizacija ter z njimi povezana kronična stanja in bolezni (npr. debelost, diabetes, povišan krvni tlak itd.) med ključnimi dejavniki tveganja za težji potek bolezni in zdravljenje okuženih s tem koronavirusom, pa tudi

za njihovo preživetje. Sočasno se v posameznih okoljih v času pandemije in krize krepijo negotovost, tesnoba in strah, iskanje »grešnih kozlov«, različni pojavi nestrpnosti, agresivnega nacionalizma, rasizma in ksenofobije. Ponekod, na primer v ZDA in Braziliji, se še bolj očitno kažeta sistemsko izključevanje in rasizem v ravnanju oblastnih in zlasti represivnih institucij, kot je policija. Prav sistemski rasizem in nasilje policistov do temnopoltih in barvnih manjšin, še posebej Afroameričanov, sta spodbudila množično nezadovoljstvo in protirasistične proteste ter okrepila gibanje Črna življenja štejejo (*Black Lives Matter*), kar odmeva ne le v Združenih državah Amerike, temveč tudi globalno (npr. BBC; CNBC; DW). Ob tem se potrjuje, da se v državah, kjer se sklicujejo predvsem na javni red in mir ter za njuno zagotovitev terjajo omejevanje človekovih pravic, restriktivne pristope in represijo, s pandemijo bolezni covid-19 soočajo manj uspešno kot v okoljih, ki so se odločila za bolj integrativne in manj represivne pristope.

Vsaj v prvem letu pandemije bolezni covid-19 in krize kot primer globalno najuspešnejšega soočanja s pandemijo in upravljanja krize omenjamo Novo Zelandijo, kjer so uveljavili najstrožje preventivne, epidemiološke in karantenske ukrepe, vključno z zaprtjem mej, a so to storili na integrativen in demokratičen način, ki je vključil vse pomembne akterje in omogoča njihovo participacijo. Pri tem se je kot ključno orodje uveljavil sistem in proces javnega komuniciranja, ki bi ga lahko označili kot odprt in vključujoč javni dialog. Oblasti in politika nasploh so v sodelovanju s stroko in znanostjo ljudi sproti seznanjali s situacijo, potrebnimi ukrepi ter strategijami in politikami, ki so jih sprejeli. Tako so jih mobilizirali, da so ljudje prostovoljno sprejeli in uresničevali osebno in družbeno razdaljo, higienske, zdravstvene in druge ukrepe, kar je hkrati krepilo tudi družbeno kohezijo in enotnost. Zlasti je pomembno, da so oblasti aktivno vključile opozicijo in sprejele tudi njen predlog za preložitev parlamentarnih volitev. Tako novozelandska vlada, ki ima v času pandemije rekordno javno podporo, opoziciji omogoča, da se bolje in enakopravneje pripravi na volitve (npr. BBC; DW; MMC).

Pomen javnega dialoga, vključenosti, integracije in participacije nasploh in še posebej v času pandemije bolezni covid-19 za manjšine in njihove pripadnike potrjujejo tudi naši intervjuji in pogovori s pripadniki različnih manjšin v Sloveniji in sosednjih državah. Prve ugotovitve kažejo, da so se nekatere manjšine relativno hitro, inovativno in uspešno začele prilagajati spremenjenim okoliščinam in situaciji ter so pospešile digitalizacijo svojega delovanja in življenja, kar zadeva njihove družbene, ekonomske, izobraževalne, kulturne, verske in informativne dejavnosti. Te ugotovitve veljajo za večino tradicionalnih narodnih manjšin v omenjenih okoljih. Vendar je situacija od manjšine do manjšine zelo različna, bistveno slabša pa je pri slabše vključenih in integriranih oziroma bolj izključenih in marginaliziranih manjšinah, vključno z Romi in priseljenjskimi skupnostmi, ki pogosto nimajo dostopa do potrebnih

digitalnih tehnologij in interneta. Vsi ocenjujejo, da sta se njihovo življenje in položaj spremenila vsaj toliko, kot to velja za njihova specifična okolja in države nasploh, za širšo regijo Srednje in Jugovzhodne Evrope, pa tudi za Evropo in svet. Praviloma je pandemija s svojimi posledicami nanje in na njihovo življenje vplivala še bolj; predvsem je poudarila njihove probleme, med katerimi omenjajo družbeno izključenost, marginalizacijo, oteženo komunikacijo in participacijo, težave pri učenju na daljavo, oteženo organizacijo in izvedbo kulturnega življenja, vključno z udeležbo na kulturnih prireditvah – tako lastnih kot tistih v matičnih državah ali tistih, ki jih prirejajo druge manjšinske skupnosti. Na probleme izključevanja, slabe integracije, izjemno visoke nezaposlenosti in revščine, ki se v času pandemije še povečujeta, ter diskriminacije, tako neposredne kot posredne, so predvsem opozarjali Romi. Zlasti tradicionalne narodne manjšine, a tudi druge manjšine in njihove pripadnike, je zapiranje meja prizadelo še bolj kot preostalo prebivalstvo, ker je pretrgalo njihove tradicionalne vezi in čezmejno sodelovanje, razvite kot pomembne vsebine njihovega življenja in integracije v preteklih desetletjih. Poudarjali so, da bi morale vlade upoštevati tudi njihove specifične potrebe in različno situacijo, ki obstaja v različnih delih sosednjih držav, ter – kadar je to le sprejemljivo z epidemiološkega in zdravstvenega gledišča – omogočiti prehajanje čez mejo vsaj v obmejnem območju.

Dogajanja in razvoj v letih 2019 in 2020, na katere je pomembno vplivala pandemija bolezni covid-19 s svojimi vplivi in posledicami, so ponovno potrdili pomen razvoja in širjenja varstva manjšin in njihovih pripadnikov, njihovega vključevanja, integracije in participacije na vseh področjih življenja, opozorili pa so tudi na potrebo po pozitivni transformaciji in razvoju manjšinskih in integracijskih politik in strategij, ki morajo postati pomembni segmenti razvojne strategije v Sloveniji in sosednjih državah. Pri tem so pomembni več- in interkulturene strategije in politike ter uveljavljanje novega koncepta vključujočega, solidarnega, zelenega, ljudem, družbi in okolju prijaznega celostnega, uravnoveženega in trajnostnega razvoja. V tem kontekstu sta koncept in proces odprtega vključujočega javnega dialoga ključni orodji, ki hkrati omogočata in promovirata tudi priznavanje, spoštovanje in varstvo različnih družbenih manjšin in njihovih pripadnikov, njihovo enakopravno, celovito, pravično in solidarno vključevanje, integracijo in participacijo (npr. Bašić et al. 2018; Žagar 2020).

6 Nekaj sklepnih misli in manifest za odprt vključujoč javni dialog

Za sožitje, dolgoročno družbeno stabilnost, svobodno in enakopravno vključevanje in integracijo vseh posameznikov in kolektivnih entitet v pluralnih in notranje raznolikih družbah ter zlasti za njihov uravnoteženi, stabilni in celoviti trajnostni razvoj, ki terjaja formuliranje, uresničevanje in razvijanje usklajenih in skupnih vizij, ciljev, načel, strategij in politik, je potreben kontinuiran proces javnega dialoga, v okviru katerega potekajo razprave o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Omenjeni dialoški projekti in zlasti projekt oblikovanja mirovne regije Alpe-Jadran je pokazal, da kontinuiran proces odprtega vključujočega javnega dialoga predstavlja primeren pristop, koncept, metodo in obliko javnega komuniciranja za obravnavanje družbeno pomembnih in tudi konfliktnih tem iz preteklosti, sedanjosti in prihodnosti ter za oblikovanje potrebnega (družbenega) soglasja, ki bistveno presega domet pravega procesa. Pri tem kaže poudariti zlasti kohezivne potenciale procesa odprtega vključujočega javnega dialoga, ki so ključni za promocijo in uresničevanje prostovoljnega, polnega, enakopravnega in enakega vključevanja, (politične, ekonomske in družbene) integracije in participacije (na slehernem področju življenja) vseh posameznikov in kolektivnih entitet v določenem družbenem okolju, za polno uresničenje njihovih potencialov ter za graditev najširšega soglasja, ki je pomembno za razvoj skupnih trajnostnih razvojnih strategij in programov. Ker proces odprtega vključujočega javnega dialoga poteka v konkretnih družbenih okoljih, ga ta okolja pogojujejo in opredeljujejo; je produkt situacije in razmerja sil v njih, zlasti pa nanj vplivajo dominantne elite, politike in ideologije, zato tudi ne more biti družbeno, vredno(s)tno, ideološko in politično nevtralen ter povsem objektivni. Vseeno je v tem kontekstu v pluralnih in notranje raznolikih družbah, v katerih obstaja tudi verski pluralizem, proces odprtega vključujočega javnega dialoga manj problematičen od sprave. Proces sprave namreč gradi predvsem na krščanskih in zlasti katoliških teologijah in tradicijah ter na konceptu greha, spovedi in odpuščanja, ki se odraža v javnem priznavanju in sprejemanju odgovornosti (greha), obžalovanju storilcev in odpuščanju (odvezi greha) s strani žrtev, javnosti in oblasti. Zato spravi očitajo, da ni zares kompatibilna z ostalimi vrednotnimi sistemi in religijami ter da predstavlja institucionalni dizajn, ki na nek način opravičuje in celo nagrajuje krivice in njihove storilce (za več o tem glej npr. Žagar 2007/8 – © 2010, 402–404).

Dodatna prednost procesa odprtega vključujočega javnega dialoga v primerjavi s spravo je, da sta v dialoškem procesu ob preteklosti prisotni tudi sedanjost in prihodnost, zato obravnava tudi aktualne teme in alternativne rešitve ter omogoča graditev družbenega soglasja o teh temah, ki so ključne za razreševanje sedanjih problemov in prihodnji razvoj. Prav zato se zavzemam

za uveljavljanje in razvoj procesa odprtega vključujočega javnega dialoga v vseh pluralnih in notranje raznolikih družbenih okoljih, saj gre za pomemben pristop in orodje urejanja in upravljanja različnosti.

Zaključujem z mislijo, ki je lahko moto tega prispevka in prizadevanj v okviru projekta oblikovanja mirovne regije Alpe-Jadran oziroma Alpe-Donava-Jadran: najboljši način za promocijo, uveljavljanje in ponotranjenje miru, tolerance, sožitja, sodelovanja, vključevanja, integracije, solidarnosti, pravičnosti, enakosti in enakopravnosti ter pravic narodnih, etničnih in vseh drugih manjšin je, da jih živimo in uresničujemo. To je zlasti pomembno v prelomnih in kriznih obdobjih, kakršen je čas pandemije bolezni covid-19 ter (družbenih, ekonomskih, okoljskih in klimatskih) kriz globalno in v posameznih okoljih. Pandemija je poudarila, poglobila in zaostрила že obstoječe krize, ki jih v preteklih desetletjih nismo uspeli uspešno upravljati in/ali razreševati. Hkrati je povzročila nove krize, katerih razsežnosti in posledic v tem trenutku ne poznamo in jih tudi ne znamo predvidevati. Pričakujemo lahko, da bodo spremenjene okoliščine, ki jih je in jih še bo povzročila ta pandemija, ter njene posledice še dolgo oblikovale naš vsakdan in odpirale vrsto vprašanj, ki bodo ključna za odločitve o vizijah, konceptih, ideologijah in alternativah prihodnjega razvoja. O teh vprašanjih bo treba doseči kar najširše družbeno soglasje, kar ne bo enostavno. Vladajoče elite se ne bodo zlahka odrekle svojim monopolom in ozkim interesom, čeprav se vse več ljudi zaveda, da lahko dolgoročno preživetje ljudi in življenja na našem planetu zagotovi le trajnostni, zelen in uravnotežen, vključujoč, do ljudi, družb, narave in okolja prijazen prihodnji razvoj, ki temelji na solidarnosti, pravičnosti, enakosti in enakopravnosti, zlasti na enakopravnem sodelovanju vseh. V tem kontekstu sta koncept in proces odprtega vključujočega javnega dialoga primerna pristopa in učinkoviti orodji, ki omogočata, spodbujata in krepita sobivanje, enakopravno sodelovanje, vključevanje in celovito integracijo vseh posameznikov in različnih kolektivnih entitet v slehernem družbenem okolju. Odprt vključujoč javni dialog bi moral v demokratičnih družbah postati stalen in neprekinjen proces, ki poteka skladno s pravnim redom in načeli pravne države ter omogoča strpno in vsebinsko razpravo o vseh temah, povezanih s preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo, ki so pomembne za skupno bivanje, sodelovanje, oblikovanje in uresničevanje skupnih interesov ter sprejemanje demokratičnih odločitev. Tako prispeva h krepitvi družbenega miru, kohezije in soglasja, ki so nujni tudi za sprejem in razvoj strategij in politik trajnostnega razvoja ter za njihovo uresničevanje.

Literatura in viri

- 24UR.COM, <https://www.24ur.com/> (dostop 20. 7. 2020).
- Anderson, B., 1995. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised ed. Verso, London, New York.
- Anderson, R., Baxter, L. A. in Cissna, K. N. (ur.), 2004. *Dialogue: Theorizing Difference in Communication Studies*. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Bakhtin, M. M., 1986. *Speech Genres and Other Late Essays*, Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, M. M., 2010 – © 1981. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. University of Texas Press, Austin.
- Balibar, É., 2007. *Mi, državljani Evrope? Meje, država, ljudstvo*. Sophia, Ljubljana.
- Banac, I., 1993 – © 1984. *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Bašić, G., Žagar, M. in Tatalović, S. (ur.), 2018. *Multiculturalism in Public Policies*. Academic Network for Cooperation in South-East Europe, Beograd.
- BBC News, <https://www.bbc.com/news/coronavirus> (dostop 20. 7. 2020).
- Benhabib, S., Shapiro, I. in Petranović, D. (ur.), 2007. *Identities, Affiliations, and Allegiances*. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Bohm, D., 2009 – © 1996. *On Dialogue*. Routledge, London, New York.
- Bouchard, G., 2008. *The Making of the Nations and Cultures of the New World: An Essay in Comparative History*. McGill-Queen's University Press, Montreal.
- Brousek, J., Grafenauer, D., Wintersteiner, W. in Wutti, D. (ur.), 2020. *Slovenija – Österreich: Befreiedenes Errinnern – Osvabajajoče spominjanje: Dialogsko obravnavanje zgodovine – Dialogische Aufarbeitung der Vergangenheit*. Drava, Celovec.
- Brubaker, R., 2006. *Ethnicity Without Groups*. Harvard University Press, Cambridge, London.
- Buber, M., 1984. *Das dialogische Prinzip*. Originalausg, 5. durchgesehene Aufladung. Heidelberg: L. Schneider.
- Burton, J. W., 1996. *Conflict Resolution: Its Language and Processes*. Scarecrow Press, Lanham, London.
- Carvalho, S. in Gemenne, F. (ur.), 2009. *Nations and Their Histories: Constructions and Representations*. Palgrave Macmillan, Basingstoke [Hampshire].
- CNBC News, <https://www.cnn.com/2020/07/22/coronavirus-live-updates.html> (dostop 20. 7. 2020).
- Connor, W., 1994. *Ethnocentrism: The Quest for Understanding*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Delanty, G. in Kumar, K. (ur.), 2006. *The SAGE Handbook of Nations and Nationalism*. Sage, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- della Porta, D. in Keating, M. (ur.), 2008. *Approaches and Methodologies in the Social Sciences*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Deutch, K., 1966. *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*. 2nd Edition. MIT Press, Cambridge, Mass.

- Dialogue, Encyclopaedia Britannica. [https://www.britannica.com/art/dialogue_\(dostop 23. 11. 2017\)](https://www.britannica.com/art/dialogue_(dostop_23.11.2017)).
- Dialogue, English Oxford Living Dictionary. [https://en.oxforddictionaries.com/definition/dialogue_\(dostop 23. 11. 2017\)](https://en.oxforddictionaries.com/definition/dialogue_(dostop_23.11.2017)).
- DW Made for Minds – Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/top-stories/coronavirus/s-32798> (dostop 20. 7. 2020).
- Eriksen, T. H., 2010. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Pluto Press, London.
- Fenton, S., 2010. *Ethnicity*. Polity, Cambridge.
- Freire, P., 2001 – © 1998. *Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy and Civic Courage*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- Galtung, J., 1996. *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Sage, London.
- Galtung, J., 2000. *Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method), Participants' and Trainers' Manual*. United Nations, Geneva.
- Galtung, J., 2001. After Violence, Reconstruction, Reconciliation, Resolution: Coping With Visible and Invisible Effects of War and Violence. V M. Abu-Nimer (ur.) *Reconciliation, Justice, and Coexistence: Theory and Practice*. Lanham: Lexington Books The Rowman & Littlefield, 2–23.
- Galtung, J., Jacobson, C. J. in Brand-Jacobson, K. F., 2002. *Searching for Peace: The Road to TRANSCEND*. Pluto Press, London.
- Gellner, E., 1983. *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, London.
- Gellner, E., 1988 – © 1987. *Culture, Identity, and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gellner, E., 1994. *Encounters with Nationalism*. Cambridge, Blackwell Oxford.
- Gellner, E., 1998. *Nationalism*. Phoenix, London.
- Gordon, R. in Seckbach, J. (ur.), 2016. *Biocommunication: Sign-Mediated Interactions Between Cells and Organisms*. World Scientific, New Jersey, London, Singapore, Beijing, Shanghai, Hong Kong, Chennai, Tokyo.
- Greenfeld, L., 1992. *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Harvard University Press, Cambridge, Mass, London.
- Guibernau, M. in Rex, J. (ur.), 1997. *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Polity Press, Cambridge, Oxford, Malden.
- Harris, E., 2009. *Nationalism: Theories and Cases*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Hearn, J., 2006. *Rethinking Nationalism: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan, Houndmills, New York.
- Hobsbawm, E. J., 1990. *Nations and Nationalism since 1789: Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney.
- Jenkins, R., 2008. *Rethinking Ethnicity*. Sage, Los Angeles.
- Kedourie, E., 1993. *Nationalism*, Fourth, expanded edition. Oxford Blackwell, Cambridge.
- Máiz, R. in Requejo, F. (ur.), 2005. *Democracy, Nationalism and Multiculturalism*. F. Cass, London, New York.

- Map of Human Migration, National Geographic – The Genographic Project, <https://genographic.nationalgeographic.com/human-journey/> (dostop 22. 8. 2018).
- Medvešek, M. in Bešter, R. (ur.), 2010. *Državljeni tretjih držav ali tretjerazredni državljani? Integracija državljanov tretjih držav v Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Medvešek, M. in Pirc, J. (ur.), 2015. *90 let Inštituta za narodnostna vprašanja: 1925–2015*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Migdal, J. S. (ur.), 2008 – ©2004. *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices*. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Mikulec, B., 2017. On Democratic Adult Education: Navigating the Dialogue Between Consensus and Dissensus in Contemporary Multicultural Communities. *Dyskursy Młodych Andragogów: rocznik* 18, 89–101.
- MMC RTVSLO – Multimedijski Center RTV Slovenije, <https://www.rtvlo.si/> (dostop 20. 7. 2020).
- Nature Research (2020). <https://www.nature.com/nature/research> (dostop 20. 7. 2020).
- Reid, A., Gill, J. in Sears, A. (ur.), 2010. *Globalization, the Nation-state and the Citizen: Dilemmas and Directions for Civics and Citizenship Education*. Routledge, London, New York.
- ScienceMagazine, https://www.sciencemag.org/collections/coronavirus?intcmp=ghd_cov (dostop 20. 7. 2020).
- Senehi, J., Ryan, S. in Byrne, S. (ur.), 2010. Special Issue: Peacebuilding, Reconciliation, and Transformation: Voices from the Canada–EU Conflict Resolution Student Exchange Consortium. *Peace and Conflict Studies*, 17/1 (Spring 2010), 1–266.
- Seton-Watson, H., 1977. *Nations and States*. Methuen, London.
- Schoem, D. L., Hurtado, S. (ur.), 2004. *Intergroup Dialogue: Deliberative Democracy in School, College, Community, and Workplace*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Smith, A. D., 1988. *The Ethnic Origins of Nations*. Basil Blackwell, Oxford, New York.
- Smith, A. D., 1999. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press, Oxford.
- Smith, A. D., 2000. *The Nation in History: Historiographical Debates About Ethnicity and Nationalism*. Brandeis University Press, Historical Society of Israel, Hanover.
- Smith, A. D., 2001. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. Routledge, London, New York.
- Smith, A. D., 2003. *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*. Oxford University Press, Oxford.
- Spano, S. J., 2001. *Public Dialogue and Participatory Democracy: The Cupertino Community Project*. Hampton Press, Cresskill.
- Sugar, P. F. in Lederer, I. J. (ur.), 1969. *Nationalism in Eastern Europe*. University of Washington Press, Seattle, London.
- The Great Human Migration, Smithsonian.com., <https://www.smithsonianmag.com/history/the-great-human-migration-13561/> (dostop 22. 8. 2018).
- The Lancet, https://www.thelancet.com/coronavirus?dgcid=kr_pop-up_tlcoronavirus20 (dostop 20. 7. 2020).
- Vrcan, S., 2006. *Nacija, nacionalizam, moderna država: Između etnonacionalizma,*

- liberalnog i kulturnog nacionalizma ili građanske nacije i postnacionalnih konstelacija*. Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb.
- Žagar, M., 1994. Nation-states, Their Constitutions and Multi-ethnic Reality: Do Constitutions of Nation-states Correspond to Ethnic Reality? *The Journal of Ethno-development*, 3/3, 1–19.
- Žagar, M., 2002. Enlargement – the Search for a European Identity. V A. Brandsma, S. Ertel in P.-A. Farrer (ur.) *Proceedings Forum Bled: Enlargement Futures Project*, Forum Bled, 2–4 December, 2001, (Enlargement Futures Report Series, 07), Seville: Institute for Prospective Technological Studies, European Communities, 217–227.
- Žagar, M., 2006/7 – © 2008. Diversity Management and Integration: From Ideas to Concepts. V *European Yearbook of Minority Issues* 6, 307–327.
- Žagar, M., 2011. Nationale Minderheiten, Minderheitenschutz und Partizipation: Entwicklungsperspektiven in der Nachfolgestaaten des ehemaligen Jugoslawien = Narodne manjšine, njihova zaščita in participacija: Perspektive razvoja v državah naslednjicah nekdanje Jugoslavije. V P. Karpf in M. J. Ogris (ur.) *Zählen Minderheiten?: Volksgruppen zählen!*, (Kärnten Dokumentation, Bd. 27). Klagenfurt am Wörthersee: Amt der Kärntner Landesregierung, Abteilung 1, Volksgruppenbüro, 171–234, 235–287.
- Žagar, M., 2017. Inclusion, Participation and Self-governance in Plural Societies: Participation of National Minorities in the CEI Area. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 78, 5–22.
- Žagar, M., 2018. Diversities, Multiculturalism, Inter-culturalism and Diversity Management in Southeast Europe. V G. Bašić, M. Žagar in S. Tatalović (ur.) *Multiculturalism in Public Policies*, (Edited volumes). Academic Network for Cooperation in South-East Europe, Belgrade, 9–35.
- Žagar, M., 2020. Transforming Ethnic Conflict: Building Peace and Diversity Management in Divided Societies. V S. Byrne, T. Matyók, I. M. Scott in J. Senehi (ur.) *Routledge Companion to Peace and Conflict Studies*. Routledge Companion to Peace and Conflict Studies, Routledge, London, 422–424.
- Woolf, S. (ur.), 1996. *Nationalism in Europe, 1815 to the Present: A Reader*. Routledge, London, New York.

Open and Inclusive Public Dialogue: Approach, Tool, Ideology and Goal

Abstract

Successful communication enables social animals, humans included, to integrate and live in their social communities, as well as the successful functioning and long-term existence of such. This study addresses the concept, role and process of dialogue in complex, plural and diverse human societies. A special emphasis is placed on an open and inclusive public dialogue, defined as an approach, a concept, a tool, an ideology and a goal, and above all as an ongoing process which – with the involvement of all stakeholders and a tolerant consideration of all relevant topics relating to the past, present and future – enables the inclusion, participation and integration of individuals and various collective entities into their social environments. A continuous dialogue process can contribute to overcoming divisions and exclusions in modern societies, which are encouraged, inter alia, by the traditional concept and model of the nation state, nationalisms, exclusionary policies and elites that see the internally homogeneous (one) nation state as a tool for realising the national interests of the titular nation. The above players see social complexity, plurality, asymmetries and diversity as unnecessary complications, obstacles and problems, which contributes to the exclusion and marginalisation of »the others«, including social minorities and their members. Processes of open and inclusive public dialogue are particularly relevant in the Alps-Danube-Adriatic region, where historical divisions and conflicts could be overcome by establishing a peace region. To study such complex topics and phenomena, we use multi-, trans- and interdisciplinary approaches building on methodological pluralism and based primarily on law and political science. Our research confirms that the process of open and inclusive public dialogue enables a tolerant discussion of the past, present and future, including topics that divide the social environments. As a tool for regulating and managing socially relevant diversities, it can strengthen social cohesion, stability, coexistence, solidarity and cooperation, and contribute to building social consensus on future development.

Keywords: open and inclusive public dialogue, nation state, inclusion and integration, regulation and management of diversities, Covid-19 pandemics

